

שיעור יד

ואין אדם משים עצמו רשע

(סנהדרין ט ע"ב)

הקדמה

- א. רבא ורמי בר חמא: "אין אדם משים עצמו רשע"
- ב. רש"י: אין אדם נפסל לעדות בהודאת פיו
- ג. רמב"ם: אין אדם נפסל בעבירה על פי עצמו
- ד. רמב"ם: אין מענישים אדם על בסיס הודאת פיו סיכום

הקדמה

בגמרא (ט ע"ב) נאמר בשמו של רבא: "אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם משים עצמו רשע". דברי רבא הללו נזכרו במקומות נוספים (כה ע"א; יבמות כה ע"א-ע"ב) ובגמרא (כתובות יח ע"ב) דן רמי בר חמא עם רבא בהבנת המשנה שם, ורמי בר חמא הוא זה שהסביר את טעם המשנה בנימוק ש"אין אדם משים עצמו רשע". נעמיק במשמעות האמירה של רבא: "אין אדם משים עצמו רשע", ובעיקר על פי דברי רש"י ועל פי דברי הרמב"ם.

א. רבא ורמי בר חמא: "אין אדם משים עצמו רשע"

בגמרא (ט ע"ב - י ע"א) נאמר:

- [א] ואמר רב יוסף: פלוני רבעו לאונסו - הוא ואחר מצטרפין להרגו. לרצונו - רשע הוא, והתורה אמרה [ע"פ שמות כג, א] אל תשת רשע עד. רבא אמר: אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם משים עצמו רשע.
- [ב] אמר רבא: פלוני בא על אשתי - הוא ואחר מצטרפין להורגו, אבל לא להורגה. מאי קא משמע לן? דמפלגינן בדיבורא, היינו הך? מהו דתימא: אדם קרוב אצל עצמו אמרינן, אצל אשתו לא אמרינן? קא משמע לן.

בהמשך הובאו הלכות נוספות בשמו של רבא, ובנוגע לאחת מהן אמר רבא: "אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם קרוב אצל ממונו".

לפי רבא, אף אם אדם נרבע לרצונו, הוא יכול להצטרף עם אחר להעיד על הרובע אותו. הסיבה היא: אדם קרוב אצל עצמו. כמו שאדם פסול להעיד על קרובו בין לטובה בין לרעה, כך אדם פסול להעיד על עצמו אף לרעתו, ולכן הוא לא נאמן להעיד על עצמו שנרבע לרצונו. כיוון שאין מתקבלת עדותו על עצמו שהוא רשע, יכולה להתקבל עדותו על הרובע, והרובע ייהרג על פי עדותו. "פלגינן דיבורא" - אנו מחלקים או מפצלים את הנאמנות על עדותו, ואנו אומרים שהוא אינו נאמן על עצמו לומר שהוא רשע, אך הוא כן נאמן על חברו שרבעו. רב יוסף חלק על רבא, ולפיו אדם שהרשיע עצמו בדבריו הוא רשע, ורשע פסול לעדות ועל כן לא מקבלים את דבריו כלל, והוא אינו מצטרף עם עד אחר להרוג את הרובע אותו.

מחלוקת רבא ורב יוסף נזכרה גם בסוגיה אחרת (יבמות כה ע"א-ע"ב) בהקשר למקרה בו אדם אמר שהוא הרג אדם אחר. לפי חכמים לאותו אדם אסור לשאת את אשתו של ההרוג, אך בעקבות עדותו היא יכולה להינשא לאדם אחר. נימוק הדין: "וטעמא דרבנן הכא כדרבא, דאמר רבא: אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם משים עצמו רשע". לפי חכמים, אף שאותו אדם אמר שהוא זה שהרג את בעלה, הוא אינו נחשב רשע. למרות שאינו נאמן כלפי עצמו במה שאמר 'הרגתי', בנוגע לאישה הוא נאמן בעדותו לומר שבעלה נהרג, ולכן מותר לה להינשא לאחר. גם לפי רב יוסף שחלק על רבא, וסבר שאדם שהרשיע עצמו בדבריו הוא רשע, ורשע פסול לעדות, בכל זאת כאן יקבלו את דבריו של אותו רוצח כי "שאני עדות אשה דאקילו בה רבנן".

דברי רבא נזכרו בסוגיה נוספת (כה ע"א) כפסק הלכה בעקבות מעשה שהיה. שני עדים העידו על אדם ששמו בר ביניתוס שהוא פסול לעדות. עד אחד אמר: 'בפני הוא הלוה מעות בריבית', והעד השני אמר: 'לי בעצמי הלווה בר ביניתוס מעות בריבית'. רבא קיבל את עדותם ופסל את בר ביניתוס לעדות. הגמרא הקשתה: למה פסלו רבא, הרי העד השני אינו נאמן לעדות, מאחר שהוא מודה שהוא עצמו לווה מעות בריבית, ורבא עצמו אמר שלוה בריבית פסול לעדות, כי הוא רשע והתורה אמרה: "אל תשת רשע עד?" על כך השיבה הגמרא שמאחר שהעד השני סיפר על עצמו שהוא רשע, ולא העידו עליו אחרים, הוא אינו עד פסול, כי רבא לשיטתו ש"אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם משים עצמו רשע". לכן רבא קיבל את העדות של אותו לווה רשע על בר ביניתוס, אך לא קיבל את דבריו על עצמו.

פעם נוספת נזכר ש"אין אדם משים עצמו רשע" בדברי רמי בר חמא (כתובות יח ע"ב). במשנה (שם) נאמר: "העדים שאמרו: כתב ידינו הוא זה אבל אנוסים היינו... הרי אלו נאמנים". מדובר על עדים שבאו לאשר את חתימת ידם על שטר ואמרו "כתב ידינו הוא זה, אבל אנוסים היינו" - "אמר רמי בר חמא: לא שנו אלא שאמרו

אנוסין היינו מחמת נפשות, אבל אמרו אנוסין היינו מחמת ממון - אין נאמנין; מאי טעמא? אין אדם משים עצמו רשע". אם הם היו אנוסים "מחמת נפשות" אז אכן זהו אונס אמיתי והם נאמנים, אך על טענתם שהם היו אנוסים "מחמת ממון" - פחדנו מאותו שהעדנו לו שייקח את כספנו, או שחתמנו כי קיבלנו כסף מאותו אדם שהעדנו לו, זה מעשה רשע, ואינם נאמנים לפסול את חתימת ידם.

יש להוסיף שבתחילת הסוגיה שם, הסביר רמי בר חמא את דבריו אלו על הלכה בסיפא שבמשנה, ורבא דחה את דבריו. כשרמי בר חמא הסביר את דבריו על הרישא של המשנה כפי שהוסבר לעיל, לא נזכר תגובה מפיו של רבא, ומשמע שהוא הסכים לפירוש זה. עוד יושם לב שבנוגע לדין שברישא של המשנה, רמי בר חמא אמר רק את הנימוק: "אין אדם משים עצמו רשע" ולא אמר "אדם קרוב אצל עצמו".

ב. רש"י: אין אדם נפסל לעדות בהודאת פיו

רש"י בסוגייתנו (ד"ה רבא אמר) הסביר כך את דבריו רבא:

אין אדם נפסל לעדות בהודאת פיו, דאדם קרוב אצל עצמו, הלכך אין אדם יכול לשום עצמו רשע. כלומר על עדות עצמו אינו נעשה רשע, שהרי תורה פסלה קרוב לעדות.

בתחילה, כתב רש"י שמדובר "בהודאת פיו", ואחר כך פירט והסביר עוד "כלומר על עדות עצמו". הודאת פיו על עצמו היא כמו עדות על עצמו. רש"י (כתובות יח ע"ב ד"ה אין) כתב:

אין אדם משים עצמו רשע - אינו נאמן לפסול את עצמו מחזקתו, דקרוב הוא אצל עצמו וקרוב פסול לעדות.

כל אדם הוא בחזקת כשר, ומאחר שאדם קרוב אצל עצמו וקרוב פסול לעדות, הוא לא יכול לפסול את עצמו מחזקתו. בגמ' (כה ע"א) כתב רש"י (ד"ה רבא):

דאין אדם משים עצמו כו', אינו יכול לפסול עצמו על פיו, דהא אין קרוב מעיד לא לזכות ולא לחובה, ואדם קרוב אצל עצמו.

כאן הוסיף רש"י שאדם לא יכול להעיד על קרובו - לא לזכות ולא לחובה, וממילא כך גם על עצמו. בגמ' (יבמות כה ע"ב) כתב רש"י (ד"ה רבא פליג) דברים דומים: "... ואין נאמן על עצמו ממה שאמר לרצוני, דאדם קרוב אצל עצמו, וקרוב פסול לעדות

בין לטובה בין לרעה, הלכך אינו נעשה רשע בעדות עצמו". כאן הדגש הוא שאדם לא יכול להעיד על קרובו לא לטובה ולא לרעה. רש"י שם (ד"ה ואין) הוסיף עוד:

ואין אדם משים - את עדותו אצל עצמו ליעשות רשע. והא דקי"ל (ב"מ דף ג:) הודאת פיו כמאה עדים דמי? הני מילי לממונא. אבל לקנסא, ולעונש מלקות, וליפסל - לא.

לפי רש"י, דברי רבא "אדם קרוב אצל עצמו" - הם נימוק משפטי. קרובים לא יכולים להעיד זה על זה, ואדם קרוב לעצמו. מאחר שההודאה האישית היא עדות, אדם אינו יכול להעיד על עצמו - לטוב או לרע, לחובה או לזכות. אשר על כן, כשמדובר על הודאה - עדות על עבירה פלילית שעונשה קנס, מלקות או אף עונש מיתה, על בית הדין לברר ולבדוק הדבר, ורק בעקבות הכרעת בית הדין ייקבע האם אותו אדם אכן עשה מעשה פלילי ומה עונשו, אך לא על סמך הודאתו - עדותו העצמית. במצב כזה שהתשתית לקביעה מי אשם ועל מי להיענש היא על בסיס הרשעה עצמית, אדם אינו מרשיע עצמו כי הוא קרוב לעצמו, ולכן הוא לא נפסל לעדות ורשאי להעיד.

לפי רש"י, המשפט "אדם קרוב אצל עצמו" הוא הנימוק להלכה ש"אין אדם משים עצמו רשע". כשם שאחים לא יכולים להעיד זה על זה בשל קרבתם, כך אדם לא יכול להעיד על עצמו. "אדם קרוב אצל עצמו" זה פסול דיני.¹ זאת לעומת הודאת בעל דין על חוב ממוני. כשאדם מודה שהוא חייב לפלוני כסף, אין בזה שום עבירה והוא איננו מרשיע עצמו, ועל כן במקרה זה: "הודאת בעל דין, כמאה עדים" (תוספתא בבא מציעא א, י; בבא בתרא י, א), ובניסוח הגמרא: "... כמאה עדים דמי" (גיטין מ ע"ב; סד ע"א; קידושין סה ע"ב; בבא מציעא ג ע"ב).² יושם לב שאין זו עדות ממשית, אלא: "כמאה עדים" או "כמאה עדים דמי" - התוקף והמשקל של ההודאה היא כמו עדות חזקה ביותר, אך אין זו עדות.³

1 כך כתב בספר התרומות (שער כא, חלק ב, אות ג): "שאין הדבר [= אין אדם משים עצמו רשע] אמור אלא לעניין עדות, שאדם קרוב אצל עצמו, וכשם שאינו נאמן וכשר לפסול את קרובו לעדות, כך אינו כשר לפסול עצמו לעדות".

2 בגמרא (כריתות יב ע"א) נאמר בהקשר של איסורים בין אדם למקום: "נאמן אדם על עצמו יותר ממאה איש". עדים או עדות לא נזכרו כאן כלל. ראה שם תוד"ה או, ובבא מציעא ג ע"ב תוד"ה מה [השני].

3 בקצות החושן (סי' לד ס"ק ד; סי' לו ס"ק א; סי' פ ס"ק ב) כתב שהודאת בעל דין היא נאמנות, ואילו המהר"י בן לב (חלק א סי' יט), כתב שזו התחייבות. ראה: הרב יצחק אדלר, עיון בלומדות, עמ' פח-פט. הרב שלמה יהונתן יהודה פיישר (בית ישי, סי' צ), כתב שאין זו לא התחייבות ולא נאמנות, אלא פסק דין עצמי. ראה עוד: הראי"ה קוק, מציאות קטן, סי' שה.

ג. רמב"ם: אין אדם נפסל בעבירה על פי עצמו

הרמב"ם פסק להלכה כדברי רבא ורמי בר חמא. הרמב"ם דייק בדבריהם אחרת מרש"י. את דברי רבא (ט ע"ב; כה ע"א), פסק הרמב"ם (הל' עדות יב, ב) באופן הבא:

אין אדם נפסל בעבירה על פי עצמו. כיצד?
הרי שבא לבית דין ואמר שגנב או גזל או הלוח בריבית, אף על פי שמשלם על פי עצמו אינו נפסל.

וכן אם אמר שאכל נבילה או בעל אסורה אינו נפסל, עד שיהיו שם שני עדים, שאין אדם משים את עצמו רשע. לפיכך:

ראובן שהעיד עליו שמעון שהלוה בריבית, והעיד לוי ואמר לי הלוה בריבית, הרי ראובן נפסל בעדות שמעון ולוי. אף על פי שהרי הודה לוי שלוח בריבית, אינו משים עצמו רשע ונאמן על ראובן ואינו נאמן על עצמו.

וכן מי שהעיד שפלוגי רבעו בין באונסו של נרבע בין ברצונו הוא ואחר מצטרפין להרגו,

פלוגי בא על אשתי הוא ואחר מצטרפין להרגו אבל לא להרגה וכן כל כיוצא בזה,

פלוגי רבע את שורי הוא ואחר מצטרפין להורגו שאין אדם קרוב אצל ממנו.

את דברי רבא (יבמות כה ע"ב) פסק הרמב"ם (הל' גירושין יג, י) באופן הבא:

ישראל שאמר הרגתי את פלוני, הרי זו תנשא על פיו, שאין אדם משים עצמו רשע, והרי העיד שמת.

את דברי רמי בר חמא (כתובות יח ע"ב) פסק הרמב"ם (הל' עדות ג, ז) באופן הבא:

אמרו: פסולי עדות היינו בעבירה או שוחד לקחנו על עדות זו אין נאמנים, שאין אדם משים עצמו רשע, עד שיעידו עליו עדים שהוא רשע.

יושם לב שבכל המקורות הללו לא כתב הרמב"ם "אדם קרוב אצל עצמו". אמנם כתב "שאיין אדם קרוב אצל ממנו".

הרמב"ם לא ראה בהרשעה עצמית עדות. עדות היא פעולה שאדם פועל כלפי אחר, לא כלפי עצמו. הרמב"ם (הל' עדות ג, ז) כתב זאת באופן ברור על בסיס דברי רמי בר חמא בנוגע לעדים שמקיימים את חתימתם על השטר: "שאיין אדם משים עצמו רשע, עד שיעידו עליו עדים שהוא רשע". רק עדים יכולים להרשיע אדם אחר. אין פעולה כזו שאדם מעיד על עצמו. כך כתב גם הרמב"ם (הל' עדות יב, ב): "אינו

נפסל, עד שיהיו שם שני עדים, שאין אדם משים את עצמו רשע". כך כתב הרמב"ם במקום נוסף (הל' טוען ונטען ב, ג):

אין אדם נעשה חשוד עד שיבואו עליו עדים שהוא עבר עבירה שנפסל בה. אבל המודה מפי עצמו שהוא חשוד ושעבר עבירה שנפסל בה, אף על פי שחוששין לו ואין ראוי לעשותו עד בתחלה, אם נתחייב שבועה משביעין אותו, שהרי אומרים לו אם אמת אתה אומר השבע ולא מפני שעברת עבירה אסור לך להשבע באמת, ואם שקר אתה אומר הודה לבעל דינך, אבל הנחשד בעדים אין אנו מאמינים אותו שישבע.

המגיד משנה (שם) כתב על דברי הרמב"ם הללו:

דברי רבינו פשוטים, שהרי אין אדם נפסל לעדות על פי עצמו, וכן הדין לשבועה וכן כתב רבינו הא"י ז"ל בשערי השבועות וכתב רבינו מאיר.⁴

הרמב"ם לא הזכיר בשום מקום את דברי רבא "שאדם קרוב אצל עצמו". נראה להסביר שהרמב"ם לא פירש מילים אלו כנימוק משפטי וכדברי רש"י שקרוב פסול לעדות כמו אחים שאינם מעידים זה על זה. לפי הרמב"ם משמעות "אדם קרוב אצל עצמו" היא שאין זו עדות כלל. אין הכוונה כרש"י שזו עדות אך היא עדות פסולה. זו אינה כלל עדות, כי אדם לא יכול להעיד על עצמו, כי הוא אותו אדם, ובמילותיו של רבא הוא "קרוב אצל עצמו".⁵ כשאדם בא לבית הדין להעיד הוא זומן לשם כדי להעיד על אחר. כל מה שהוא אומר על עצמו אין זו עדות, והוא אף לא זומן על מנת להעיד על עצמו.

4 הרב יעקב אריאל, "אין אדם משים עצמו רשע", יושב אהלים - כתובות, סי' יז, דן האם "אין אדם משים עצמו רשע" הוא פסול קרבה או חיסרון בנאמנות. לפיו, הרמב"ם סבר שזהו פסול מפני שהוא לא נאמן על עצמו. להלן נסביר את דברי הרמב"ם באופן שונה.

5 גם הרב אברהם אב בית דין והרב אברהם ברבי יצחק בעל האשכול, רבו וחותנו של הראב"ד בעל ההשגות - הראב"ד השני (תשובות חכמי פרוביניציה שו"ת מהרשב"א ורבנים אחרים סימן ה) סבר שדברים שאדם אומר על עצמו אינם נחשבים כלל עדות. כך כתב הרא"ש (מכות א, יג) בשם הר"א אב בית דין: "והא דאמר אדם קרוב אצל עצמו ואין משים עצמו רשע, היינו דוקא כשמעיד על עצמו שאין זו עדות כלל, אלא כמי שאינו דמי, שאין אדם נקרא לעצמו עד פסול, כדי שנאמר עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה". ראה שם שהוא חזר על כך עוד מספר פעמים בהמשך דבריו שם, וציטט מדברי הר"י מיגאש שסבר גם "דהא ודאי לא מסהיד איניש לנפשיה, וליכא עליה שם עד כלל". דברי הר"א אב בית דין, נזכרו גם בדברי רבנו יונה (ט ע"ב), ברמב"ן וברישב"א (מכות ז ע"א). ראה עוד: בבא קמא מא ע"ב תוד"ה על פי עד אחד. ראה גם: הרב אלחנן וסרמן, קובץ הערות, סי' כב, א; הרב נפתלי טרופ, חידושי הגר"ט, סנהדרין סי' קצח; הרב יוסף דוב הלוי סלובייצ'יק, רשימות שיעורים - יבמות, עמ' רצד.

ראיה לכך שאדם לא מעיד על עצמו, ניתן ללמוד מדברי ר' יוסי שבתוספתא (יא, א, ה), שנזכרו לעיל גם בסוגייתנו (ח ע"ב; ט ע"ב) בהקשר אחר:

א. ושאר חייבי מיתות בית דין אין מחייבין אותן אלא על פי עדים והתראה...
ור' יוסי פוטר עד שיתרו בו כל עדיו, שנאמר: "על פי שנים עדים" עד שיהו שני עדים מתרין באחד. ומודה ר' יוסי שאם היתרה בו הראשון והלך לו, השיני והלך לו, שהוא חייב.

ה. ר' יוסי אומר: הרי שהיתרה בעצמו פטור שנאמר: "לענות בו סרה" (דברים יט, טז), שיתרה הוא באחרים ולא שיתרה הוא בעצמו.

אדם לא יכול להתרות בעצמו ורק העדים הם אלו שצריכים להתרות. ממילא רק עדים יכולים להעיד כנגדו, ואין מצב שאדם מעיד על עצמו.⁶

ד. רמב"ם: אין מענישים אדם על בסיס הודאת פיו

הרמב"ם כתב על מצב לפיו אדם בא מיוזמתו לבית דין והפליל עצמו (הל' סנהדרין יח, 1):

גזירת הכתוב היא שאין ממיתין בית דין ולא מלקין את האדם בהודיית פיו, אלא "על פי שני עדים" (דברים יט, טו). וזה שהרג יהושע עכן (יהושע ז, כה), ודוד לגר עמלקי (שמואל ב א, טז) בהודיית פיהם? הוראת שעה היתה, או דין מלכות היה.⁷ אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה, שמא

6 זיהוי מקור דברי הרמב"ם בתוספתא לקוח מדברי המהר"ן חיות (ח ע"ב) שכתב: "גמרא ושאר כל חייבי מיתות אין ממיתין אלא בעדים והתראה. נ"ב מכאן הוציא הרמב"ם דבריו סוף פרק ח"י מהל' סנהדרין דאין אדם נהרג בהודאות עצמו. וכן הוא בתוספתא סנהדרין (סנהדרין יא, א): 'ר' יוסי אומר: הוא שהתרה (במהרצ"ח כתוב: שהתודה. אך זו טעות) בעצמו פטור, שנאמר לענות בו סרה שיתרו בו אחרים ולא שיתרה (גם כאן כתוב במהרצ"ח: שיתודה, וגם זו טעות) בעצמו' ע"ש. ותמה אני על מרן שלא גילה המקור שמה". לקמן נעייין בדברי הרמב"ם בהל' סנהדרין יח, ו, אליהם הפנה המהר"ן חיות.

7 הרמב"ם (פירוש המשנה, ו, ב) כתב גם כן: "ודע שהריגת יהושע לעכן היתה הוראת שעה, לפי שתורתנו תורת האמת אינה מחייבת מיתה על החוטא בהודאתו, ולא בגורל, ולא על פי חזון נביא שהוא עשה אותו המעשה". בירושלמי (ו, ג) נאמר שעכן התריס בפני יהושע בן נון: "... משה רבך לית מידמוך אלא תלתינן או מ' יומין, לא כן אלפן משה רבך 'על פי שנים עדים' (דברים יז, ו) שריתה טעיי" = משה רבך מת רק לפני ל' או מ' יום, האם לא לימד אותנו משה רבנו 'על פי שנים עדים' ואתה התחלת לטעות בדבריו!!]. לא היו שם עדים, ורק בעקבות הודאתו דנו אותו ובהוראת שעה. ראה גם: סנהדרין מג ע"ב - מד ע"א שם מופיע שעכן חטא בחטאים אחרים "שעבר על חמישה חומשי תורה". הראי"ה קוק (שו"ת משפט כהן, סי' קמד, עמ' שלה), הסביר

נטרפה דעתו בדבר זה, ושמא מן העמלים מרי הנפש המחכים למות, שהם תמיד תוקעין החרבות בבטנם ומשליכין עצמן מעל הגגות, כך זה יבוא ויאמר דבר שלא עשה כדי שיהרג. וכללו של דבר: גזירת מלך היא.

הפסוק עליו סמך הרמב"ם הוא: "לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא, על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר" (דברים יט, טו). הפסוק לא בא רק ללמד שאין מרשיעים על פי עד אחד, או שלא ניתן להרשיע אדם ללא עדים כלל. הרמב"ם עסק במצב בו אדם בא מיוזמתו לבית הדין והודיע שהוא עשה עבירה על מנת שיענישו אותו בעונש המתאים, אך אין כלל עדים שיעידו על כך. לפי הרמב"ם הפסוק מלמד את הדרך היחידה בה ניתן להרשיע אדם: "על פי שני עדים", ואשר על כן אדם לא יכול להרשיע עצמו. יושם לב שבהלכה זו לא הזכיר הרמב"ם את המילה עדות או הטיה אחרת של המילה, אלא כתב "הודיית פיו", "המודה בעבירה".

הרמב"ם הציע טעם לדין אך סיים וכתב: "וכללו של דבר גזירת מלך היא". ייתכן שבביטוי הייחודי "גזירת מלך" רמז הרמב"ם לדברי הגמרא (בבא בתרא קנט ע"א) שם נאמר שקרוב פסול לעדות "גזירת מלך היא... ולא משום דמשקר". אותו אדם שבא מיוזמתו לבית דין ומרשיע את עצמו, הוא קרוב לעצמו, וגזרת מלך היא שאין מקבלים את דבריו.

הרב דוד בן זמרא (רדב"ז, רמב"ם הל' סנהדרין שם) נימק מדוע בית דין לא מקבלים מי שמרשיע עצמו בעבירה שעונשה מלקות או מיתה, ומדוע בית מקבלים דברי מי שמחייב עצמו ממון:

מי שבא לבית דין ואמר: הלקוני, אין מלקין אותו. והכי אמרינן בכל דוכתא: אין אדם משים עצמו רשע. והטעם שכתב רבינו לא שייך גבי מלקות, ולפיכך כתב: 'וכללו של דבר, גזירת המלך היא', ואין אנו יודעים הטעם. ואפשר לתת קצת טעם, לפי שאין נפשו של אדם קניינו, אלא קנין הקדוש ברוך הוא,

---

שיהושע בן נון החמיר בעונשו של עכן "מטעם חומר החרם ותקלת הכלל שבאה על ידו, וכל זה הוא ממשפט המלוכה", ודוד החמיר בעונשו של הגר העמלקי "שתבע כבוד המלוכה בכלל, אף על פי שאינו שלו". כך גם מופיע בשם הריטב"א (שיטה מקובצת, בבא מציעא פג ע"ב): "ומדיני המלכות להרוג בלא עדים והתראה לייסר העולם כמו שראינו בדוד שהרג גר עמלקי". במקום אחר כתב הראי"ה קוק (שו"ת דעת כהן, עמ' שעא) על חומרת עונשו של עכן: "אין לך מיגדר מלתא גדול מזה שהיה אצל עכן, שגרם אסון כללי לכל ישראל, עד שהקב"ה אמר בשבילו ליהושע 'חטא ישראל' (יהושע ז, יא), ולא יוכלו ישראל לקום לפני אויביהם, עד הסירכם החרם מקרבכם, ובשביל כך נפלו לפני אנשי העי והיו בסכנה כללית".

שנאמר: "הנפשות לי הנה" (יחזקאל יח, ד), הילכך לא תועיל הודאתו בדבר שאינו שלו. ומלקות פלגו דמיתה [=חצי מיתה] הוא. אבל ממונו הוא שלו, ומשום הכי אמרינן: "הודאת בעל דין כמאה עדים דמי". וכי היכי דאין אדם רשאי להרוג את עצמו, כן אין אדם רשאי להודות על עצמו שעשה עבירה שחייב עליה מיתה, לפי שאין נפשו קניינו. ועם כל זה, אני מודה שהיא גזירת מלכו של עולם, ואין להרהר.

דברים דומים כתב גם הרב יוסף אבן מיגאש (שו"ת הר"י מיגאש סימן קפו) וייתכן שדברי הרמב"ם והרדב"ז מבוססים על הר"י מיגאש:

ראובן רצה לעלות לארץ ישראל ונדר שלא יאכל בשר ולא ישתה יין עד שיעלה לארץ ישראל חוץ משבתות ויום טוב. יורינו רבינו אם ראובן זה עבר בהיותו נודר ואם יש לו בו היתר אם לאו?
תשובה: מי שנדר זה עבר על דברי תורה, וכל יום שהוא עומד בנדרו הוא עובר וחוטא נפשו, והתורה לא התירה לאדם שיצער עצמו, ואין הפרש בין מי שמצער נפשו או מי שמצער חברו. ולסיבה זו אין האדם חייב במה שמורה על עצמו במה שהוא חייב מיתה או מלקות, כמי שהוא חייב במה שמורה על עצמו ממון. וכבר אמרו ז"ל [נזיר יט ע"א] במה שאמר הכתוב בנזיר "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש" (במדבר ו, יא) וכי באיזו נפש חטא? אלא שציער עצמו מן היין. ואם נקרא חוטא מי שציער עצמו מהיין בלבד, כל שכן שיקרא חוטא מי שהוא מצער עצמו מן היין ומן הבשר... וישאל על נדרו ויותר לו כפי מה שגזרה התורה, וכן הלכתא.

אסור לאדם לפגוע בעצמו. אשר על כן הנימוק מדוע אדם לא רשאי להרשיע עצמו הוא מחשש שמא אותו אדם רוצה לפגוע בעצמו, אך אין לו אומץ לעשות כן, ולכן הוא פונה לבית דין שיפגעו בו.⁸

הרמב"ם כתב הלכה זו בהלכות סנהדרין ולא בהלכות עדים. עיקר דבריו בהלכה זו הם בשאלה מדוע בית דין לא מקבלים את דבריו של אדם שהרשיע עצמו, ובאילו מצבים בכל זאת ניתן לקבל הרשעה עצמית, על בסיס שני סיפורים במקרא: עכן והגר העמלקי. הקב"ה גילה ליהושע שהכישלון במלחמת העי הוא בשל נטילה מהחרם, ורק בשל הגורל יהושע ידע שמדובר בעכן, וכך אמר יהושע לעכן: "בני שים נא כבוד

8 הרב יהושע ויצמן, "אין אדם משים עצמו רשע", משוש הארץ, עמ' 538-545, הרחיב בהסבר דברי הר"י מיגאש והרדב"ז.

לה' אלקי ישראל, ותן לו תודה, והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני" (יהושע ז, יט). "ותן לו תודה" – תתוודה, תאמר הודאה, תודה בכך. עכן לא העיד על עצמו אלא הודה בפיו, וכדברי הרמב"ם. כך גם הגר העמלקי. הוא זה שסיפר לדוד על כך שהוא הרג את שאול. דוד לא ידע דבר מכל העניין (שמואל ב א, ה).⁹

הרמב"ם הסביר שיהושע הרג את עכן, ודוד הרג את הגר העמלקי, מכוח שתי סמכויות: הוראת שעה או מלך. ליהושע בן נון ולדוד המלך היו שני תפקידים. ראשי סנהדרין ומלכים – מנהיגים.¹⁰ למלך יש סמכויות להרוג אדם ע"פ כללי דין אחרים, וכן לבית דין יש סמכות להעניש עבריינים במצב של הוראת שעה גם שלא ע"פ כללי ההלכה המקובלים בבית הדין (רמב"ם הל' מלכים ג, י; הל' רוצח ב, ד; הל' סנהדרין כד, ד).¹¹

נראה להסביר את סיבת ההבדל בדברי הרמב"ם בין קבלת עדות פלילית על חבר, לבין אדם שמפלייל עצמו בבית דין באופן הבא. הרמב"ם (הל' עדות יב, ב) עסק בדינו של מי שזומן לבית הדין על מנת להעיד על מעשיו של מישהו אחר. הוא לא זומן ולא התבקש להעיד שום דבר על עצמו, אלא שבמהלך עדותו התברר שהוא נהג ברשעות. לזה התכוון הרמב"ם בפתח ההלכה שם:

אין אדם נפסל בעבירה על פי עצמו. כיצד? הרי שבא לבית דין ואמר שגנב או גזל או הלואה בריבית, אף על פי שמשלם על פי עצמו אינו נפסל, וכן אם אמר שאכל נבילה או בעל אסורה אינו נפסל עד שיהיו שם שני עדים, שאין אדם משים את עצמו רשע.

הרמב"ם לא התכוון למצב בו אדם בא מיוזמתו ואמר שהוא גנב או גזל או הלואה בריבית, וכן שאכל נבילה או בעל אסורה. הוא בא לבית הדין כי הוא זומן

---

9 ספר החינוך (מצווה כו) כתב: "ומן החילוקין שבין ישראל לשאר האומות בענין המצוות המוטלות על הכל הוא, שישאל לא יתחייב לעולם בלא עדים והתראה, ושאר האומות אין צריכין התראה, לפי שאין חילוק בהן בין שוגג למזיד. וכן יתחייבו גם כן בהודאת פיהם. מה שאין כן בישראל שצריך עדים". גוי יכול להתחייב בהודאת פיו, אך ישראל רק בעקבות עדות של שני עדים. ראה עוד: הרב יהונתן אייבשיץ, תומים, סי' פז ס"ק כז; הרב שמעון שקופ, חידושים לכתובות, סי' יח; הרב יצחק אריאלי, עינים למשפט, סנהדרין עח ע"א אות ב; הרב צבי יהודה קוק, "אין אדם משים עצמו רשע" בתוך: דגל ירושלים, ז (ה'תש"ע), עמ' 42-44. הרב ברוך הלוי אפשטיין, תורה תמימה, בראשית ט, ה, אות ט, כתב שמקור דברי החינוך בגירסה בירושלמי קידושין א, א.

10 יהושע נחשב מלך. ראה בשיעור ל: שלוש מצוות: מלך, עמלק, בית הבחירה, הע' 6.

11 בעניין זה, ראה בהרחבה בספרי: "משפטי המדינה ומשפט התורה", מלכות יהודה וישראל, עמ' 87-98.

להעיד על מעשים שהוא ראה או יודע עליהם, ובעקבות עדותו התברר שהוא עצמו עשה עבירה. דברי הרמב"ם הללו הם פתיחה והצגת העיקרון, ומיד אחר כך פירט הרמב"ם מקרים שונים להם הוא רמז בפתח דבריו: "לפיכך - ראובן שהעיד עליו שמעון... וכן מי שהעיד שפלוגי רבעו... פלוגי בא על אשתי... וכן כל כיוצא בזה". המכנה המשותף הוא שעל מנת להרשיע אדם, צריך שעדים אחרים ירשיעו אותו, וכשם שהוא זומן לבוא לבית הדין ולהעיד. למצבים כאלו התכוון הרמב"ם במקורות הנוספים שצוינו לעיל (הל' עדות ג, ז; הל' טוען ונטען ג, ב; הל' גירושין ג, י). לעומת זאת הרמב"ם (הל' סנהדרין יח, ו) עסק במי שבא מיוזמתו לבית הדין, ושלא על מנת להעיד על אחר אלא על מנת להפליל ולהרשיע עצמו, כדי שבית הדין יענישו אותו בעונש המתאים. דבריו הם לא עדות, אלא "הודאת פיו" - הרשעה והפללה עצמית. כאן מתאימים הנימוקים שציין הרמב"ם וכן הר"י מיגאש והרדב"ז שאדם לא אדון על גופו ועל כן לא מקבלים את הודאותיו והרשעותיו, למעט מצבים חריגים.¹²

סיכום

שני פירושים לדברי רבא: "אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם משים עצמו רשע". רש"י: "אדם קרוב אצל עצמו" - מילים אלו הם נימוק מדוע אדם "אינו משים עצמו רשע". אדם לא רשאי להעיד ולהפליל עצמו כמעשה של עבירה, כשם שאדם לא יכול להעיד על קרובו. הפירוש לדברי רבא הוא: אין אדם מעיד עדות על עצמו כשם שאינו יכול להעיד על קרובו, כשמשמעות עדותו או שתוצאת עדותו היא היותו רשע.

12 הרב שלמה בן ר' שמעון דוראן (שו"ת הרשב"ש, סימנים תקלא-תקלב), חידד וכתב שמאחר שהרמב"ם בהל' סנהדרין כתב ש"גזרת מלך היא ולא נתן טעם שאין אדם משים עצמו רשע שהיא הלכה רווחת, אלמא שלא נאמרו הדברים אלא לענין עדות, ולפיכך כתבה בהלכות עדות ולא הזכירה כלל בהלכות סנהדרין לענין מלקות ומיתה" הוא כתב זאת שם גם בשם הרשב"א (שו"ת הרשב"א, ב, סי' רלא) "שלא נאמר אין אדם משים עצמו רשע אלא לענין עדות". אמנם הרשב"ש חלק על הרדב"ז, וכתב שלפיו יש מצבים בהם אדם מרשיע עצמו ע"פ הודאת עצמו. במחלוקת הרשב"ש והרדב"ז ובהסבר דברי הרמב"ם עסק בהרחבה החיד"א (ברכי יוסף סי' לד ס"ק לג), ובין דבריו כתב שם: "אפשר לומר בדוחק דגם מה שכתב הרמב"ם פרק י"ח דסנהדרין דאין מלקין בהודאת פיו מגזרת הכתוב, היינו הא דאין אדם משים עצמו רשע כי קרוב הוא לעצמו. והוא דוחק". לרבינו, יש להפריד בין ההלכה שעוסקת בהודאה מרשיעה של אדם ומיוזמתו על עצמו בפני בית דין, לבין עדות שאדם מעיד על אחרים ובהם הוא מעיד על עצמו, שעל כך נאמר שאין זו עדות וממילא אינו משים עצמו רשע.

רמב"ם: "אין אדם משים עצמו רשע, עד שיעידו עליו עדים שהוא רשע". אדם לא יכול להרשיע עצמו באמצעות עדות. עדות היא פעולה כלפי אחרים, ו"אדם קרוב אצל עצמו" במובן זה שגופו הוא שלו ואין מצב שאדם מעיד על עצמו. הפירוש לדברי רבא הוא: אדם לא מעיד על עצמו, כי עדות היא פעולה כלפי אחרים. ממילא אדם לא מרשיע עצמו על סמך עדות גם כשהוא מעיד על אחרים ובדבריו הוא מרשיע גם את עצמו.

אדם שבא מיוזמתו לבית דין והפליל את עצמו "בהודאת פיו", אין מקבלים את דבריו. זאת איננה עדות אלא הודאה. אין מקבלים את דבריו כי יש חשש שהוא רוצה לפגוע או להזיק לעצמו, אך בסיס ההלכה היא גזרת הכתוב "גזירת מלכו של עולם, ואין להרהר".